

Sfeer in huis als voorwerp van fenomenologisch onderzoek

P. J. J. PENNARTZ

Samenvatting

In dit artikel worden de modellen en methoden van onderzoek in het wonen gekritiseerd, met name het behavioristische uitgangspunt en het kwantitatieve karakter. In plaats van deze benadering wordt een fenomenologische benadering voorgesteld, waarin de intentie en de betekenis van de gebouwde omgeving vollediger beoordeeld kan worden. Gedeelten van het uit open interviews verkregen onderzoeksmateriaal worden weergegeven. Voorbeelden worden gegeven van de analyse van dit materiaal naar 'relatief konstante structuren' in de beleving van 'gezelligheid' in de woonomgeving.

Summary

In this article the models and methods of research on housing and habitation are criticized, especially its behavioristic base and quantitative methodology. Instead of this approach, a phenomenological approach is proposed, in which intention and meanings as to built environment may be considered more fully. Segments of experimental description data are presented which resulted from open interviews. Examples are given of the analysis of these data in search for 'relatively constant structures' in experiencing 'gezelligheid' (home comfort) in the home environment.

Inleiding

Bepaalde aspecten van het wonen hebben tot nu toe bijzonder weinig aandacht gekregen in het empirische onderzoek. We doelen hier op aspecten die een sterk gevoelsmatig en een zo op het oog irrationeel en onbepaalbaar karakter hebben. 'Sfeer in huis', 'woonkwaliteit', 'woonklimaat', en 'zich thuis voelen' zijn voorbeelden van dergelijke, moeilijk grijpbare kwaliteiten van een woonsituatie. Huis en thuis verschillen van elkaar op grond van deze kwaliteiten. Het is evident dat in dergelijke kwaliteiten de gebouwde omgeving, c.q. de woning een rol speelt. Het is niet minder evident, dat deze kwaliteiten niet alleen bepaald worden door kenmerken van de gebouwde omgeving. Zich thuis voelen in huis is toch vermoedelijk niet zonder meer afhankelijk van de grootte, het comfort en de vormgeving van de woning waarin mensen wonen. De vraag is nu: hoe kunnen we meer nauwkeurig inzicht krijgen in de aard en het ontstaan van dergelijke belevingskwaliteiten?

Dat onderzoekers veelal zijn afgeschrikt door de vaagheid en – schijnbare – irrationaliteit van dergelijke belevingsaspecten en dat tot nu toe weinig spektakulaire resultaten zijn bereikt op dit gebied moet zijn oorzaken hebben. Wellicht zijn deze oorzaken te vinden in het bewust of onbewust gehanteerde model van onderzoek en in de keuze van methoden van onderzoek die ontleend zijn aan of geïnspireerd zijn door het natuurwetenschappelijk onderzoek. We zullen hier kort op ingaan.

Het model en de methode van onderzoek

In de regel is men in het woononderzoek erop gericht om tot uitspraken te komen over de invloed van bepaalde kenmerken van de woning of de woonomgeving op het gedrag of de beleving van gebruikers. Dat is begrijpelijk. Het onderzoek is in het algemeen een vervolg op de vraag van een opdrachtgever die wil weten in hoeverre een bepaald type woning of woonomgeving voldoet.

Er doet zich evenwel een probleem van formaat voor. Er is een verschil tussen wat dingen *zijn*, op zich beschouwd en materieel gesproken, en wat zij *doen* in het leven van mensen (TURNER, 1972, p. 152). Dit betekent dat een bepaalde omgeving door verschillende mensen altijd anders kan worden ervaren en gewaardeerd. Een ruimte die door de ene persoon als benauwend wordt ervaren, kan door een ander als intiem worden beleefd. Hoe een bepaalde omgeving wordt beleefd zal in het algemeen afhankelijk zijn van de wijze waarop de personen in de situatie aanwezig zijn.

Dit heeft tot gevolg dat het behavioristische *stimulus-response-model*, dat wil zeggen de benadering waarin gedrag en beleving (als response) voortvloeien uit en te verklaren zijn op grond van een bepaalde omgeving (als stimulus), verlaten moet worden. In plaats daarvan stellen we een *aktie-theoretische benadering* voor waarin uitgegaan wordt van verschillende personen (aktoren), hun onderlinge relaties (interakties), hun handelen (aktiviteiten) en de (ruimtelijke) middelen waarover zij beschikken (PENNARTZ, 1979, p. 4 e.v.).

Het woononderzoek is tot nu toe – voor wat betreft zijn methode – overwegend neo-positivistisch en kwantitatief van karakter. Het is in het algemeen beperkt gehouden tot gedragsgegevens die betrekkelijk gemakkelijk en ondubbelzinnig waarneembaar zijn. Het is ook beperkt tot activiteiten in de woning of woonomgeving die eenvoudig te benoemen zijn, met grote regelmaat uitgevoerd worden en algemeen als noodzakelijk worden ervaren (bijvoorbeeld zitten, eten, koken, slapen) (zie ook: MEIJER-EHLERS, 1968; PRIEMUS, 1969). Wanneer de beleving van de gebouwde omgeving aan de orde kwam, dan gold dit in veel gevallen alleen het aspect van de waardering van de omgeving. Door de aard van de vraagstelling en door het gebruikelijke coderen van de antwoorden hield de onderzoeker ook over dat aspect uiteindelijk niet veel méér over dan een verzameling van numerieke waarden of getallen. Op deze wijze werd de werkelijkheid van mensen al in een vroeg stadium gefragmenteerd en verminkt.

Het is dan ook niet verwonderlijk, dat de veelheid van alledaagse, schijnbaar onbeduidende en irrationele gedragingen en gebeurtenissen in huis nooit scherp in het vizier van de onderzoeker is gekomen. Het is niet zo verwonderlijk, dat emoties en gevoelens van geborgenheid en gehechtheid die het huis tot 'thuis' maken zelden tot klaarheid werden gebracht. Het is niet verwonderlijk, dat de rol van de gebouwde omgeving daarin nog steeds in het vage is gebleven.

In vervolg op een kwantitatief-statistisch onderzoek naar aspecten van privacy in huis (PENNARTZ, 1979, p. 29 e.v.) hebben we een kwalitatief onderzoek uitgevoerd naar een tweetal belevingskwaliteiten die voor het wonen van belang zijn, namelijk *zich thuis voelen* en *gezelligheid in huis*. We kozen voor een fenomenologische benadering en voor het verzamelen van gegevens door middel van open vraaggesprekken. In het volgende zal de belevingskwaliteit 'gezelligheid' als aspect van de sfeer in huis aan de orde komen. Voor een uitvoerige weergave van de werkwijze en volledige beschrijving van

materiaal, konklusies en aanbevelingen van beide belevingskwaliteiten verwijzen we naar de dissertatie (PENNARTZ, 1979, p. 60 e.v.).

Uitgangspunten

Bij de opzet en uitvoering van dit onderzoek hebben een aantal uitgangspunten een belangrijke rol gespeeld:

1. Er wordt gestreefd naar informatie die betrekking heeft op *eigen ervaringen* van mensen in situaties van alledag. Het moeten belevingsbeschrijvingen zijn, beschrijvingen van persoonlijke ervaringen. De informatie moet niet het karakter hebben van een beschouwing waarin de herkomst van de beleving onduidelijk is of een opsomming van feiten die alleen de buitenkant van de zaak vormen (BEEKMAN en MULDERIJ, 1977, p. 27 e.v.).
2. Van een door een respondent geuite bewering wordt aangenomen, dat zij 'waar' is, althans voorzover zij betrekking heeft op de eigen beleving in de context van de konkrete situatie. Als iemand een bepaald vertrek in zijn huis als 'ongezellig' beleeft, dan valt daar in beginsel door een ander niets op af te dingen. Beweringen zijn voorzover zij op de eigen beleving betrekking hebben meestal niet onwaar, zij kunnen wel weinig doordacht en onzorgvuldig geformuleerd zijn.
3. Bij de verwerking van de gegevens is het van belang het verkregen materiaal zo lang mogelijk *intakt* te laten, met andere woorden zo lang mogelijk te laten in de formulering waarin de ervaring door de respondent werd aangeboden en in de context waarin de ervaring in het vraaggesprek was geplaatst. In de fenomenologie wordt bewust gekozen voor de 'hele ervaring' (BLEEKER en MULDERIJ, 1978, p. 51).
4. Het intakt laten van het basismateriaal betekent ook het zoveel mogelijk gescheiden houden van materiaal en analyse, respectievelijk van materiaal en interpretatie door de onderzoeker. Reduktie van informatie is nu eenmaal noodzakelijk. Maar in de omzichtigheid waarmee deze reductie uitgevoerd wordt komen grote verschillen voor. We zoeken in het materiaal naar zogenaamd relatief konstante structuren.

De werkwijze bij de verzameling en verwerking van gegevens

Van de 250 gezinnen die eerder bij het kwantitatieve onderzoek betrokken waren, zijn er een aantal telefonisch benaderd met het verzoek mee te werken aan een vervolgonderzoek door middel van open vraaggesprekken. Uiteindelijk zijn deze gesprekken met 25 gezinnen, verspreid over zes woningcomplexen, gevoerd.

Bij deze vraaggesprekken werd geen vaste vragenlijst gehanteerd. Wel werden in ieder gesprek onder meer de twee in het voorafgaande genoemde onderwerpen systematisch aan de orde gesteld.

Aan de respondenten zelf werd overgelaten wat zij over ieder van deze onderwerpen wilden zeggen en hoe uitgebreid dit onderwerp besproken zou worden. Bij het telefonisch contact was om deelname verzocht door verschillende gezinsleden, bij voorkeur door beide ouders en een of meer kinderen. Deze opzet is in zoverre geslaagd dat aan alle gesprekken door meer dan één gezinslid is deelgenomen, aan de meeste gesprekken door ouders én kinderen. Het hele gesprek werd op een band opgenomen. Niet onbelangrijk is het dat een hoeveelheid informatie, namelijk het niet-auditieve deel, hierbij verloren gaat.

Alle gezinnen zijn door dezelfde persoon bezocht en geïnterviewd. De gespreksduur varieerde van drie kwartier tot verscheidene uren.

Bij de *verwerking* van dit materiaal werd allereerst de tekst van deze gesprekken, voorzover deze in ruime zin betrekking had op de genoemde belevingskwaliteiten volledig en letterlijk uitgetypt. Opnieuw is sprake van verlies van informatie: de intonatie, waarmee bepaalde belevingen werden geuit, vervalt.

Alle gespreksverslagen werden zorgvuldig doorgenomen en alle passages werden gemarkeerd waarin informatie van ook maar enige betekenis voor de onderwerpen in kwestie was opgeslagen.

In de verzameling van uitgekozen passages werd gezocht naar kernen of 'relatief konstante structuren' (BEEKMAN en MULDERIJ, 1977, p. 15). De tekstdelen werden naar deze structuren als een soort zwaartepunten gegroepeerd en vervolgens binnen iedere structuur in een zinvolle volgorde geplaatst. Het gaat niet aan om de gekozen passages zonder kommentaar aan elkaar te rijgen. De lezer dient opmerkzaam gemaakt te worden op nieuwe gezichtspunten, op (schijnbare) tegenstrijdigheden met voorafgaande passages e.d. In het schrijven van deze verbindende teksten is er uiteraard altijd sprake van interpretatie door de onderzoeker. Informatie van de respondent en verbindende teksten van de onderzoeker dienen daarom strikt gescheiden en voor de lezer duidelijk herkenbaar te zijn (PENNARTZ, 1979, p. 61-66).

De beleving van gezelligheid in huis

Ter illustratie geven we enkele gedeelten uit het hoofdstuk over 'gezelligheid in huis' integraal weer.

Na een aantal passages waarin sprake was van kenmerken van situaties die als 'gezellig' worden ervaren, doordat mensen er met elkaar praten of anderszins direkt op elkaar betrokken zijn (de eerste structuur vormend), volgen een aantal passages waarin hiervan veel minder duidelijk sprake is.

Ik dacht, als je 's avonds zo met z'n allen bij mekaar zit en dan niet echt bij de t.v. zitten te gapen, maar ze zitten hier vaak... met een boek en toch is dat niet ongezellig hoor, want dan... ik vind dat wel knus (waardoor komt dat dan?) ik weet 't eigenlijk niet, wat er bij dus hè... gewoon samen bij mekaar zitten... spelletjes zijn we nou niet zo geweldig voor, maar gewoon praten over 't een of 't ander... ze zijn altijd gek op lezen geweest... ze lezen veel hier en dat is misschien ook wel een kwestie van gezelligheid...

Maar zelfs als wordt afgezien van een duidelijk herkenbare activiteit als lezen, dan nog blijft er een basis over voor gezelligheid. Het bij elkaar zijn blijkt op zichzelf al een faktor van betekenis.

En dan hebben we een mooi muziekje aan en dan hoef ik verder niks meer te doen en dan neem ik een mooi boek of zo, maar dan vind ik 't eigenlijk zonde om me in dat boek te gaan verdiepen, terwijl 't om me heen zo gezellig is... daar kom ik eigenlijk niet aan toe... dan zitten we gewoon rustig bij elkaar meestal hè, dat vind ik ook erg gezellig, de zondagavond, de zaterdagavond ook nou...

Is het dan toch een ruimtelijke faktor – bij elkaar zijn in ruimtelijke zin – die een oorzakelijke invloed heeft op de beleving?

Het antwoord op die vraag hoeft niet bevestigend te zijn. Ruimtelijk ergens zijn

houdt allereerst vaak in: ergens bezig zijn. Meermalen wordt gesproken in termen van: 't is lekker gezellig, als de kinderen er zijn, als ze allemaal lekker bezig zijn' of 't gezelligst vind ik als ze allemaal lekker zitten te doen, echt lekker zitten te knutselen, dat vind ik heerlijk'.

Het is niet eens noodzakelijk om in een en hetzelfde vertrek bij elkaar te zijn. Wanneer iedereen thuis is, bestaat in ieder geval de mogelijkheid om zich bij de anderen te voegen.

Ik vind wel, ze vragen wel eens – kennissen –: komen jullie een potje kaarten? Dat vind ik niet gezellig om zaterdagavonds weg te gaan, dat is gewoon het idee van zaterdagavonds dan moeten we met z'n allen thuis zijn... dat wil niet zeggen, dat ze – vooral hij (de oudste zoon) – ook hier beneden moet zitten... dan vind ik 't toch niet gezellig, als ie hier beneden komt en we zijn er niet... 't idee van: dan moeten we bij mekaar zijn...

Voor de beleving van de situatie is niet alleen het feitelijke, maar ook het mogelijke gedrag van belang. Overigens blijkt uit deze passage al wel dat het ruimtelijk bij elkaar zijn ook wil zeggen: ruimtelijk bij elkaar *willen* zijn. Gezelligheid en sfeer ontstaan niet. Zij moeten worden gemaakt, met andere woorden resultaat zijn van doelgericht handelen. De uitnodiging van anderen (buitenstaanders) moet worden afgeslagen, van een andere tijdbesteding moet worden afgezien. Voor het bij elkaar zijn als doel moeten bepaalde offers – in de vorm van beschikbare tijd – worden gebracht, hetgeen zowel voor de ouders als voor de kinderen geldt. Ruimtelijk bij elkaar zijn (ruimtelijk gedrag) is resultante van het bij elkaar willen zijn. Het ruimtelijk gedrag is ruimtelijk handelen geworden. Het krijgt een intentioneel karakter, het wordt communicatie zonder woorden.

Ik bedoel, toen mijn man weg was – hij was een paar weken naar dat booreiland – ik bedoel, je bent 't wel gewend, je man is een dag weg of een weekend weg, maar konstant veertien dagen, dat is eerst wennen natuurlijk en... maar dan is 't stil, weet je wel, maar toen liggen de andere meiden op bed en dan is zij meestal op en... maar ja dan kruipt ze bij mij in bed, weet je wel, dan heb je toch... net of een kind dat dan ook voelt, weet je wel, go, pappa is weg dan kruip ik bij mamma, dan is 't toch gezellig, dan is 't net of je mekaar aanvoelt natuurlijk, automatisch merkt ze dan: go, mamma is wat stiller, ja god, je bent 't ook niet gewend natuurlijk, als kind zijnde voelt ze dat aan misschien en dan heb je bij mekaar weer steun...

Misschien zijn we hier tot de kern van het wonen doorgedrongen. De kwaliteit van het wonen is wezenlijk afhankelijk van de kwaliteit van de onderlinge relaties, meer specifiek van de mate waarin men toenadering tot elkaar zoekt.

Zijn de relaties niet goed, dan vindt dit zijn uitdrukking in het waarneembare, ruimtelijke gedrag, juist omdat dit intentioneel gedrag is.

Ik was dus niet veel in huis, dus echt in de omgeving van mijn ouders, dat was ik dus niet... want dat huwelijk, dat zat niet goed en dan ga je dus dat een beetje mijden hè... want je had wel van die perioden... een half jaar, och god, dat was niets, dan zeiden ze niks tegen mekaar... nou aan tafel hoor van: 'Mag ik even de aardappels?'... en voor de rest liep het gesprek via de blagen, via mijn broer en mij... nee bij ons vond ik echt de kamer niet gezellig, 't is de sfeer, 't is zuiver de sfeer, je kunt in een heel kaal hok zitten en dan kan er toch sfeer zijn...

De gerichtheid van mensen op elkaar blijkt een voorwaarde van wezenlijk belang, maar deze gerichtheid behoeft niet beperkt te zijn tot mensen uit het eigen gezin.

Na een aantal passages waarin dit aspect van de beleving aan de orde komt, volgt een

citaat dat met de voorafgaande teksten volledig in tegenspraak lijkt:

Ik vind het 't gezelligst als ik helemaal alleen ben, ja... dan zijn de kinderen naar bed en mijn man is meestal een avond weg, dat vind ik heerlijk, lekker rustig, lekker op de bank, kopje koffie, sigaretje, t.v. kijken, dan kom je echt tot rust... geen geschreeuw, geen gepraat aan je hoofd van de kinderen...

'Als ik helemaal alleen ben...' Klopt onze 'theorie' over de samenhang tussen gezamenlijkheid en gezelligheid dan toch niet? Het alleen zijn staat in deze passage echter in een bepaalde context '...dat vind ik heerlijk rustig... dan kom je echt tot rust...' Het vinden van rust heeft in deze situatie kennelijk een hoge prioriteit. Misschien is rust, i.c. het lichamelijk en geestelijk uitgerust zijn, een belangrijke voorwaarde om zich voor gemeenschappelijke zaken en activiteiten in te zetten. De betekenis van 'rust' en 'klaar zijn met het werk' voor de beleving van gezelligheid komt dan in een volgende reeks passages naar voren. Zij vormen een nieuwe 'structuur'.

Uit de analyse van het materiaal, voorzover dit op niet-ruimtelijke kenmerken van situaties betrekking had, resulteerden uiteindelijk een vijftal relatief konstante structuren:

- (1) praten met elkaar, direkt op elkaar betrokken zijn;
- (2) bij elkaar zijn, beschikbaar zijn voor elkaar;
- (3) tot rust gekomen zijn, klaar zijn met het werk;
- (4) vrijheid van handelen hebben, kunnen doen wat men graag en onverplicht doet;
- (5) zinvol bezig zijn, de afwezigheid van verveling.

De rol van de gebouwde omgeving

Een vraag van belang is nu of en op welke wijze de gebouwde omgeving, i.c. ruimtelijke kenmerken van de woning, in de beleving van gezelligheid in huis een rol speelt. De vraag kan ook anders gesteld: in hoeverre doet het er toe voor gezelligheid in huis, hoe de woning is ontworpen en gebouwd? Voor een viertal ruimtelijke kenmerken van de woning kon deze vraag – zij het niet uitputtend – beantwoord worden, nl. voor (a) de aard of bestemming van verschillende vertrekken in huis; (b) de indeling van de woonruimte; (c) de grootte van de vertrekken; (d) de vorm van de vertrekken of ruimten.

Ter illustratie geven we een deel weer van het materiaal waarin de *indeling van de woonruimte* als faktor van betekenis in de beleving van gezelligheid naar voren komt. In dit materiaal treden de zojuist genoemde relatief konstante structuren wederom voor het voetlicht. We kursiveren de betrokken zinsdelen.

Een van de punten waarop de indeling van de ruimte binnenshuis nogal eens aan de orde komt in verband met de gezelligheid, heeft betrekking op de open versus de gesloten keuken. De meningen zijn verdeeld, maar de pro- en kontra-argumenten zijn ook van verschillende aard.

Een open keuken, dat is ook wel leuk, want nou... als ik eens in de keuken zit... ja, 't is nou koud hè, maar dan ben je alleen hè en de hele familie zit dan hier en *dan ben je zo buitengesloten...* eigenlijk niet zo gezellig...

Het buitengesloten zijn, of het zich buitengesloten voelen (eerste en tweede structuur) is

geen statische toestand. Het is een kenmerk van een situatie die voortdurend verandert door het handelen van mensen en het aanwenden van ruimtelijke middelen.

(wat vindt u belangrijk voor een 'gezellig' huis?) Lekker centrale verwarming... een gezellig huisje... kamer hoeft niet zo groot en een open keuken zoals je die ook veel in huizen tegenwoordig ziet... ook wel gezellig... (waarom gezellig?) Ja, weet ik niet... *je bent erbij*... nou doe je de deur dicht en ik zit in de keuken... en als je een open keuken hebt: hier zit er een en die roept je... dan hoef je geen deur los te maken...

Een schijnbaar te verwaarlozen handeling als het (moeten) openen van een deur is al van invloed op de beleving van een ruimte. Wanneer mensen voordelen van een open keuken noemen dan hebben deze overwegend betrekking op de mogelijkheid om in contact met anderen te blijven (NEESKENS en KROPMAN, 1976).

De waarneembaarheid, met name de visuele relatie van de keuken met de woonkamer, is echter ook de reden waarom men soms tegen de open keuken is. Het argument betreft dan de zichtbaarheid van bepaalde activiteiten in de keuken en de daarbij benodigde attributen.

Ik ben altijd wel een voorstander van een open keuken geweest... we hadden vroeger thuis ook zo'n woonkeuken dus... Nou ja, 't moet voor ons toch erg praktisch zijn, want we hebben twee jongens die ontzettend graag voetballen, dat zijn echt voetbalmaniakken dus u begrijpt: die komen heel vaak met bemodderde laarzen en voetbalschoenen... *dus dat is zo een rommeltje*, dat krijg je dan... daarom moet 't allemaal wel praktisch zijn en hoeft 't allemaal niet zo mooi te zijn, want dan ga je er weer op letten... dan moet je ze teveel achter de broek aan zitten en dat is natuurlijk niet de bedoeling... tenminste dat vinden wij...

Wanden maken het mogelijk activiteiten die tot verschillende sferen behoren gescheiden te houden. Sommige bewoners zullen een zekere menging van sferen niet zo bezwaarlijk vinden, anderen geven er de voorkeur aan bepaalde sfeerverstorende activiteiten dan maar uit de woning te bannen. Moeilijk uit te bannen zijn activiteiten die eigen zijn aan het huishoudelijk bedrijf.

(eten in de keuken?) Als we met z'n drieën zijn, zou 't wel gaan... maar ik vind 't ongezellig daar tegen zo'n aanrecht aan zitten kijken... dat vind ik goed als je een hele grote keuken hebt, dat je niet vlak op zo'n aanrecht zit... want er is niks zo vervelend als naar om te zien als die afwas waar je... om daartegenaan te loeren... nee, *dat vind ik een beetje te rommelig*...

Een aanrecht, een kraan, potten en pannen horen niet bij de sfeer van de huiskamer. Wat die sfeer van de huiskamer inhoudt is elders aan de orde gekomen. Sommige vrouwen blijken blij te zijn dat zij van de keuken-huiskamer af zijn waar men bij de ouders vroeger in leefde of waar men zelf met het eigen gezin in gewoond heeft.

We hebben toevallig altijd in een keuken-huiskamer gewoond... toen hadden we er eerst een gordijn voor... *uitgerekend als 't aanrecht vol stond met rommel*, dan kwam er visite en dan moest dat gordijn nog altijd opengeschoven... want anders kon je geen koffie maken...

'Rommel' is een wat merkwaardig verschijnsel, omdat er soms een positieve betekenis aan toegekend wordt (als tegenhanger van het 'te netjes' zijn) en soms een negatieve betekenis (als uiting van het ontbreken van zorg). Welke van beide betekenissen geldt, is afhankelijk van de situatie en van de persoon.

Als je er eet, een eetkeuken dus, moet 't ook gezellig zijn, vind ik, maar daar ben ik nog niet over uit of in een eetkeuken ook rommel mag zijn, pannen die her en der verspreid staan, rommelige opbouwsels van vuil vaatwerk waar iemand tegenaan kijkt...

Wat maakt het nu vervelend om tegen rommel of vuil vaatwerk aan te kijken? Het dóórvragen is een belangrijk element in het open interview.

(geeft 't u een onplezierig gevoel?) Ja natuurlijk, omdat ik daar zelf een beetje zenuwachtig van word onder het eten, ik kan niet goed tegen... ik kan eigenlijk alleen maar tegen rustig eten, ik proef het eten niet als 't rommelig is...

(waardoor zou dat komen?) Omdat ik me dan opgejaagd voel door 't werk dat me te wachten staat of wat ik anderen aandoe... omdat ze zelf gehaast zijn... omdat ze zo weinig vrije tijd hebben...

Rommel betekent in deze situatie werk. Werk en werken zijn strijdig met de sfeer van gezelligheid zoals we eerder hebben gezien (de derde structuur). We zullen ons tot deze – uit hun context gelichte – fragmenten moeten beperken.

De relatie met de ekologie van het wonen en met de huishoudkunde

Uit het onderzoek is duidelijk geworden hoezeer de beleving en betekenis van de gebouwde omgeving verweven zijn met de mensen die intentioneel van die omgeving gebruik maken en gezamenlijk erop betrokken zijn. In de operationalisering van de wisselwerking tussen mensen en gebouwde omgeving in het wonen (VAN LEEUWEN, 1973; VAN DAM, 1978) hebben we de woonruimte opgevat als een samenstel van ruimtelijke middelen. Deze middelen staan een aantal personen (het huishouden) ter beschikking voor het uitvoeren van verzorgende activiteiten (de huishouding) en van niet-verzorgende activiteiten in de dagelijkse leefsituatie. De kern van dit handelen in en door middel van de woonruimte wordt gevormd door de processen van zingeving en besluitvorming die resulteren in waarneembaar gedrag.

Waar in de ekologie van het wonen en in de huishoudkunde de alledaagse woon- en leefsituatie een centrale plaats innemen, kan de fenomenologische methode een belangrijke rol vervullen. Deze methode of benadering immers is er op gericht de leefwereld van mensen onmiddellijk door interpretatie van alledaagse situaties te begrijpen. De fenomenologie heeft iets verbluffends in die zin, dat zij datgene wat voor iedereen vanzelfsprekende belevenissen van alledag zijn tot voorwerp van wetenschappelijk denken maakt. Een adequate fenomenologische analyse leidt tot een 'Ja, zo is het ook' beleving. De lezer vindt tot zijn verbazing een formulering en interpretatie van belevingen en gevoelens die hij altijd al gehad heeft zonder deze goed onder woorden te kunnen brengen (SEIFERT, 1970, p. 26).

Verschillende onderwerpen op het terrein van de ekologie van het wonen zijn overigens al onderwerp van onderzoek volgens de fenomenologische methode geweest (LETTINGA en PLOEGMAKERS, 1978; KLÜPPEL, 1979).

Het uitvoeren van kwalitatief onderzoek vereist overigens niet minder zorgvuldigheid van de zijde van de onderzoeker dan het uitvoeren van kwantitatief onderzoek. Wie slordig met het materiaal omgaat, tegenstrijdigheden over het hoofd ziet en geen oog heeft voor zinvolle details, komt niet tot precisering van inzicht, maar vervalt tot het leveren van stereotype uitspraken. De onderzoeker moet gericht zijn op het objectief weergeven van subjectieve ervaringen van anderen. Van het onderzoek dient

zodanig verslag gedaan, dat de werkwijze controleerbaar en repliceerbaar is. Het medium van informatie-overdracht is de taal, en het is de taalgevoeligheid die als primaire eis in de plaats treedt van het kwantificerend en statistische vermogen van de onderzoeker.

Literatuur

- BEEKMAN, T. en K. MULDERIJ. 1977. Beleving en ervaring; werkboek fenomenologie voor de sociale wetenschappen. Meppel/Amsterdam, Boom.
- BLEEKER, H. en K. MULDERIJ. 1978. Kinderen buiten spel; op zoek naar een vriendelijke woonomgeving voor kinderen. Meppel/Amsterdam, Boom.
- DAM, J. M. VAN. 1978. Huishouding en gebouwde omgeving. In: Huishoudkunde in Nederland, p. 171-184. Wageningen.
- KLÜPPEL, J. 1979. Kleuters onderweg; een explorerende studie naar het gedrag en de beleving van kleuters op weg van school naar huis. Publ. nr. 45. Wageningen, vakgroep wonen der Landbouwhogeschool.
- LEEUWEN, H. VAN. 1973. Wat is wonen? *Stedebouw en Volkshuisvesting* 54(7/8).
- LETTINGA, L. en M. PLOEGMAKERS. 1978. Buitengesloten!... Buiten gesloten? De wisselwerking tussen de lichamelijk gehandicapte mens en de omgeving. Publ. nr. 42. Wageningen, vakgroep wonen der Landbouwhogeschool.
- MEIJER-EHLERS, G. 1968. Wohnung und Familie. Stuttgart. Deutsche Verlag Anstalt.
- NEESKENS, J. A. J. en J. A. KROPMAN. 1976. Project Meerzicht Zoetermeer. Experimenteren in de woningbouw. 's Gravenhage, Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening.
- PENNARTZ, P. J. J. 1979. Mensen en ruimte; een studie naar de sociale betekenis van de gebouwde omgeving. Dissertatie. Wageningen, vakgroep wonen der Landbouwhogeschool.
- PRIEMUS, H. 1969. Wonen, creativiteit en aanpassing. Den Haag/Parijs, Mouton.
- TURNER, J. F. C. 1972. Housing as a verb: In: Freedom to build (J. F. C. Turner and R. Fichter, eds.) New York, MacMillan.

Korrespondentieadres

P. J. J. Pennartz, Landbouwhogeschool vakgroep wonen, Ritzema Bosweg 32A, Wageningen.

dr P. J. J. Pennartz is als wetenschappelijk medewerker verbonden aan de vakgroep wonen van de Landbouwhogeschool te Wageningen.